

első kötet a lehető legközvetlenebb módon a frontokon zajló hadműveletekkel foglalkozó tanulmányokból áll. Ezzel szemben az osztrák kiadvány kifejezetten kerüli a hagyományos hadtörténetírás által leggyakrabban alkalmazott narratívákat. Jószerével egyetlen kivétel Rudolf Jeřábek írása (*Katonai potenciál és a háború lefolyása 1914–1918*), ettől eltekintve a „puskaporoszag” szinte teljesen kimarad a kötetből. Igaz, a *new military history* számára általában szinte érdektelen, amit a katonai alakulatok a frontokon művelnek, és a *Die Habsburgermonarchie* korábbi részeit is sikerült úgy megírni, hogy azokból a hadtörténet lényegében teljesen kimaradt: az V. kötet, amely a fegyveres erővel foglalkozik, néhány oldal terjedelemben ismerteti a tárgyalt korszak osztrák(–magyar) érdekeltségű hadieseményeit, egyébként kizárólag a hadsereg, mint intézmény történetét taglalja. De hát a XI/1. kötet mégiscsak az első világháborúról szól, és talán nem csak a hadtörténészek hiányolják belőle a frontokon zajló események leírását.

Két témát okvetlenül hiányolok a vizsgálat alá vontak köréből, amelynek Ausztria–Magyarország vonatkozásában kiemelt jelentősége van. Az egyik a hadifoglyok ügye. Erwin A. Schmidl tanulmánya röviden említi ugyan, ám a kérdés milliós katonatömegeket érint, sokrétű – politikai, hadijogi, egészségügyi, humanitárius, gazdasági, kulturális stb. – vonatkozásai jól vizsgálhatóak, ennél fogva önálló dolgozat témájaként véleményem szerint nem mellőzhető. A másik a hadijogon esett sérelmek ügye: a civilekkel és az ellenséges katonákkal szemben elkövetett atrocitások. Ismert, hogy sokáig főleg a nyugati fronton történt hasonló jogsértések szerepeltek a történeti irodalomban, a Monarchia érintettsége – a svájci R. A. Reiss cikkei, illetve könyvei ellenére – mégsem merült fel. Ez a helyzet az utóbbi években jelentősen megváltozott: az osztrák–magyar atrocitásoknak hirtelen komoly szakirodalma keletkezett, nem utolsósorban az osztrák Anton Holzer tevékenysége és publikációi nyomán. Ezzel a témával is hasonló a helyzet, mint a hadifoglyokkérdéssel: Lutz Musner tanulmányában kevés szó esik ugyan róla (Holzer neve viszont sajnálatos módon kimaradt a személynevek mutatójából), ám éppen az osztrák érintettség miatt azt gondolom, hogy önálló dolgozatot érdemelne a kérdés tárgyalása.

Összességében elmondható, hogy a régóta várt kézikönyv magas színvonalú tanulmányokban mutatja be az egykori Osztrák–Magyar Monarchia első világháború alatti történetét. A recenzens leginkább azt kifogásolja, ami szerinte a másfélezer oldalas (ebből kétszáz oldalt tesznek ki a különféle mutatók) szakmunkából kimaradt. Lehet, hogy még ennél is nagyobb terjedelemben lett volna szükség? Végül még egy megjegyzés. Ez a munka hiába szól az Osztrák–Magyar Monarchiáról: az osztrák történettudomány produktuma, nem pedig osztrák–magyar közös vállalkozás eredménye. Annak föltétlenül örülnünk kell, hogy a *nem osztrák szerzők* közül a legtöbben a magyar történészeket képviselhették, a Nagy Háború magyar történetét azonban nekünk magunknak kell megírunk.

Pollmann Ferenc

AZ 1931. ÉS 1942. ÉVI EGYHÁZMEGYEI ZSINATOK

Összeáll., bev. és jegyz. Tengely Adrienn

MTA BTK Történettudományi Intézet, Bp. 2016. 525 oldal

A MTA Bölcsészettudományi Központjának *A magyar katolikus egyház zsinatai és nagygyűlései (1790–2010)* című kutatási programja 2012-ben célul tűzte ki a 19. és 20. századi magyarországi nemzeti, egyháztartományi és egyházmegyei zsinatok, illetve a katolikus nagygyűlések iratainak kiadását. A forráskiadások között 2015-től kezdve a *Magyar*

Történelmi Emlékek Okmánytárak széria Egyháztörténeti Források című alorozatában eddig hat kötet jelent meg.

Tengely Adrienn, az egri Eszterházy Károly Egyetem oktatója egy olyan nagyszabású forrásgyűjteményt szerkesztett, amely méltó módon illeszkedik bele a sorozatba, amelyben a katolikus püspöki kar 1945–1948 közötti tanácskozásainak jegyzőkönyveit és az 1863. évi kalocsai tartományi zsinat dokumentumait megjelentető munkát követte, de megelőzte a csanádi, a székesfehérvári és a veszprémi egyházmegyei zsinatok anyagainak megjelenését. Beke Margit, Adriányi Gábor és Zakar Péter szerkesztésében a megjelent nyolc kötetből ez a harmadik legnagyobb terjedelmű, ami már monumentalitásával is a legnagyobb területű egyháztartomány szerteágazó kormányzását jellemzi.

Az egyházmegyei zsinat (synodus diocesana) – a Magyar Katolikus Lexikon szerint – egy egyházmegye papságának a püspök által összehívott, és az ő elnöke alatt tartott értekezlete vagy gyűlése, amely a klerikusok és a hívek érdekében szükségesnek és hasznosnak látszó kérdések megtárgyalására szolgál. Magyarországon is rendszeresen tartottak ilyeneket. Ezek szervezésének részleteit a Pontificale Romanumban és a püspöki szertartáskönyvben állapították meg. A püspök, ha szükségesnek látta, a tanácsozási anyag előkészítésére a zsinatot megelőzőleg egy vagy több bizottságot rendelhetett ki. A kitűzött kérdéseket az előkészítő üléseken a zsinat tagjai már előre megvitatták, így az általános üléseken éles és váratlan nézeteltérésre már nem kerülhetett sor. A zsinat egyedüli törvényhozója az egyházmegye püspöke vagy érseke volt, aki a résztvevő papok tanácsainak kikérése után a zsinat határozatait megerősítette, és azokat ezzel törvényerőre emelte. Az egyházmegyei zsinatok nem mondhattak ellent az egyháztartományi zsinat döntéseinek, amint azok sem lehettek ellentétesek a pápával együttműködő egyetemes zsinattal. Bár az 1917-es egyházi törvénykönyv az egyházmegyei zsinat tízévenkénti megtartását rendelte el, korábban és később ennél ritkábban voltak ilyen gyűlések. Látna a könyvsorozat eddigi köteteit, elmondható, hogy az egriek két zsinata szervesen illeszkedik a lassan és megfontoltan, de céljai felé határozottan haladó katolikus egyház történetébe.

Az impozáns könyvhöz írt előszavában Ternyák Csaba egri érsek kiemeli, hogy a kötet a főegyházmegye történetének olyan időszakába enged betekintést, amelynek történeti feldolgozása valójában még el sem kezdődött.

A szerkesztő bevezető tanulmányában világosan leszögezi a kötet forráskiadási és szerkesztési szempontjait, valamint részletezi az Egri Főegyházmegyei Levéltárnak az Egerben megtartott egyházmegyei zsinatokra vonatkozó azon dokumentumait, melyeket összegyűjtött és sajtó alá rendezett. Előbb az elmaradt 1848. évi egri zsinat szervezését ismerteti, majd rátér a két világháború között rendezett szinódusokra. Ezek a dokumentumok azt jelezhetik, hogy az egri érsekség a nagy történelmi sorsfordulók hatására kész volt az egyházi élet elemzésére és megújítására. Később külön-külön elemzi az 1931-es és az 1942-es rendezvény lebonyolítását, majd részletesen bemutatja a zsinati statútumokat, vagyis az egyházmegyére vonatkozó érvényes jogszabályokat.

Maga a forrásgyűjtemény előbb az összehívással kapcsolatos 14 dokumentumot közli (például Eugenio Pacelli bíboros vatikáni államtitkárnak az egri érsekhez írt levelét), de elolvashatjuk a résztvevők ellátásával kapcsolatos részleteket is. Figyelmes olvasással a nagy válság társadalmi és politikai következményeire is rábukkanhatunk, hiszen – ahogy azt Tengely Adrienn is világosan megfogalmazta – az egri főegyházmegye megtartott zsinatai mindig valamilyen átfogó kihívásra próbáltak válaszokat és útmutatásokat adni nemcsak a klerikusok, hanem a laikusok számára is. Talán épp az az egyik kiemelkedő eredménye ennek a műnek, hogy rámutat: minden ellenkező nézet ellenére a római katolikus egyházban már 1919–1945 között sem volt éles választóvonal a papok, a szerzetesek és a hívek között. Ezután következnek a zsinat határozatai 21 fejezetben. Bürokratikusnak tűnik az egyházmegye

kormányzásának és hivatalainak, a hivatalos ügyintézésnek, az egyházközségi igazgatásnak, az egyházi vagyon kezelésének ilyen aprólékos szabályozása, de nem szabad elfelejtenünk a források olvasása során, hogy az egri főegyházmegyének 1942-ben 245 plébániája és több mint 800 000 katolikus felekezeti híve volt. A határozatok között is vannak hitbuzgalmi szabályok (például a szentségekről vagy a szertartáskönyvekről), de a korszak társadalmát jobban jellemzik – és talán az időszakot kutató történészeket is jobban érdeklik – a papok társadalmi tevékenységéről vagy az iskolaügyről szóló rendeletek. Ezenkívül a 130. pont 2. bekezdése arra buzdította például a plébánosokat, hogy vegyenek részt híveik gazdasági és szövetkezeti szervezeteiben, és ma is aktuálisnak tűnik a műemlékekről történő gondoskodás vagy az egyházi alkalmazottak tevékenységének pontos meghatározása.

Az 1942. évi egri zsinat esetében is előbb az előkészítéssel foglalkozó 13 dokumentummal ismerkedhetünk meg, és kereshetjük ezekben a már Magyarországot is érintő háború hatását. Az is elgondolkodtató, hogy ez a gyűlés már csak egy napig tartott, bár az előző is csak két napos volt, és neobarokk pompája is visszafogottabbnak tűnt. Az viszont fontos körülmény, hogy e későbbi zsinat idején Szmrécányi érsek már 92 éves volt, ezért az általános érseki helynök, vagyis a helyettes jogkörét pontosan körül kellett írni.

Az 1942-es jogszabályok terjedelme nem sokkal rövidebb a korábinál, és majdnem ugyanazokra a területekre vonatkoznak, mint 1931-ben, de néhány különbség mutatja, hogy 11 év után milyen új jelenségekre kellett reagálnia a zsinati atyáknak. A papság politikai tevékenységét ugyan ezúttal is homályosan szabályozták, de megjelent a tábori lelkészek tevékenységének alaposabb ellenőrzése, valamint fontosabb lett a felekezeti elkülönülés hangoztatása, illetve a szélsőséges eszmék és mozgalmak terjedése miatt erőteljesebben támogatták a papok társadalmi tevékenységét az iskolán kívüli nevelésben, például a levante mozgalomban is. Különösen fontos volt, hogy a zsinati rendelkezések szerint a klerikusoknak úgy kellett a vallás által kijelölt úton vezetni a híveket, hogy azokat túlzott szigorúsággal ne idegenítsék el. Az is sajátosnak látszik, hogy a kevert felekezeti egri főegyházmegyében mindkét zsinaton aprólékosan rendezni kellett a vegyes házasságok egyházi háttérét, mert ezekből sok bonyolult vita származott, amelyek a korszakban az egyházak közötti konfliktusokat szaporíthatták. A különféle egyházi szolgáltatásokért kért stóladíjak rendezése és részletezése pedig – a források szerint – az alsópap-ság kiszámítható és állandó jövedelemkiegészítését szolgálta.

Tartalmi szempontból az 1848-ra tervezett, de végül össze nem hívott egyházmegyei zsinat forrásainak közlése és az 1996. évi zsinat három dokumentumának megjelenítése – véleményem szerint – nem tartozik szorosan a kötet témájához. Címében sincs semmiféle utalás ezekre, így közlésük nélkül is kerek egész munka jött volna létre.

A forrásgyűjteményt angol és német nyelvű összefoglalás, számos hasznos információt tartalmazó *Függelék*, valamint a korabeli és az aktuális magyar és latin nyelvű szakirodalom felsorolása gazdagítja. A szöveg minél szélesebb körű értelmezését szolgálja a 435 lábjegyzet, és bölcs döntés volt a *Fogalomtár* elhelyezése is a munka végén, hiszen a sajátos egyházi kifejezések pontos definíciójának ismerete nélkül nehézkes lenne a szöveg értelmezése. Hasonlóan lényeges kiegészítés a forrásokhoz tartozó kánonok hosszabb gyűjteménye, de találunk rövidítésjegyzéket, személynévmutatót, helynévmutatót és tárgymutatót is. Talán csak egy olyan korabeli térkép hiányzik, amely pontosan bemutatná az egri egyházmegye két világháború közötti beosztását (például az esperesi kerületek átláthatósága miatt).

Végeredményben Tengely Adrienn forrásgyűjteménye fontos és hasznos munka, amely hozzájárul az egri főegyházmegye és a magyarországi római katolikus egyház két világháború közötti történetének még árnyaltabb és még részletesebb megismeréséhez.

Bartók Béla